

Avtonomija in integracija v evropskem prostoru

V tem prispevku bom poizkušal osrednje zanimanje naše javnosti, ki zadeva položaj in perspektive slovenskega naroda v širšem, evropskem prostoru, postaviti v kontekst socioloških (politoloških) interpretacij teritorialne družbenopolitične organizacije in njenega prestrukturiranja. V navidezno enkratnih vprašanjih bom poizkušal razkrivati tisto, o čemer je dejansko – v Evropi in svetu – nakopičeno že dosti znanja. Ključ do znanja pa je ustrezna sociološka konceptualizacija zadevne problematike. Kot osrednja pojma pri tem pa izstopata *avtonomija* (suverenost, osamosvajanje, individuacija) in *integracija* (povezovanje, medsebojna odvisnost, globalizacija), ki obenem predstavljata enotnost nasprotij in jedro družbenega razvoja (Mlinar, 1986).

Ne da bi na tem mestu povzegal in ponavljal lastne interpretacije družbenega razvoja, jo bom poizkušal le upoštevati, in sicer:

- a) v navezovanju na relevantne koncepcije in modele drugih avtorjev in
- b) v navezovanju na izkustveno realnost v Evropi in pri nas.

Tako torej poizkušam razumeti, kako in zakaj se razkrajata tradicionalna teritorialna organizacija družbenega življenja in kaj je tisto, kar jo bo nadomestilo. V ta namen je treba – precej smelo – poseči v širše časovne in prostorske okvire, kot pa jih lahko danes izkustveno preverjamo in obvladujemo. Še zlasti bom opozoril na nekatere koncepcije in razlage, ki se zdijo vsebinsko najbližje tistemu, kar štejem za jedro današnjega dogajanja, pa čeprav ga zadevajo le delno ali enostransko.

1. Regionalizem in »supranacionalizem«

Danes so še vedno v ospredju organizirane teritorialne skupnosti, kakršna je »nacionalna država«. Te pa se nenehno spopadajo s protislovnimi zahtevami: po eni strani z zahtevo po ohranjanju identitete in strukturnega vzorca, podedovane-ga iz preteklosti (npr. ohranjanje nacionalne čistosti glede na sestavo prebivalstva, jezik, kulturo), po drugi strani pa s težnjami k večji subsistemski avtonomiji in nadnacionalni (supranational) integraciji. V redistribuciji družbene in politične moči prihaja tako do sprememb v smeri decentralizacije kot tudi do sprememb v smeri še večje centralizacije v še širših teritorialnih okvirih.

Obstoječa teritorialno družbena in politična struktura v »razvitem svetu« Evrope in Amerike sta simultano podvrženi vse večjemu pritisku v dveh smereh: po eni strani k manjšim ali vsaj bolj *decentraliziranim* strukturam, obenem pa k večjim in bolj *integriranim* sistemom. Prva se izraža v regionalizmu, druga pa v »supranacionalizmu«. Podobno npr. Watts ugotavlja, da se danes povsod po svetu pojavlja dvojni pritisk, to je v smeri *k večjim političnim enotam*, ki bi bile zmožne pospeševati ekonomski razvoj in zagotavljati potrebno varnost, ter *k manjšim političnim enotam*, ki bi bile bolj občutljive v odnosu do njihovih volilcev ter zmožne izraziti lokalne posebnosti. V nasprotju s prejšnjimi pričakovanji izkušnje tako razvitih kot držav v razvoju v zadnjih desetletjih kažejo, da je razvoj na področju prometa,

družbenih komunikacij, tehnologije ter organizacije industrije povečal pritiske ne le k večjim državam, temveč tudi k manjšim. Tako kot so na eni strani značilna prizadevanja za bolj učinkovito in dinamično moderno državo, tako na drugi strani izstopajo iskanja specifične identitete. V zvezi s prvim prihaja do vse določnejšega osveščanja, da se z uveljavljanjem nove tehnologije obenem povečuje medsebojna odvisnost v svetu, kar se lahko izkaže tako v konstruktivnem kot v destruktivnem smislu. V zvezi z drugim pa gre za prizadevanja, da bi uveljavili manjše, avtonomne politične enote, ki bi bile bolj odzivne tako v odnosu do individualnega državljana kot tudi do primarnogrupnih pripadnosti glede na verske, jezikovne in kulturne vezi ter zgodovinske tradicije in način življenja, kar vse je podlaga za posebno identiteto teritorialne enote in za njeno samoupravo (Watts, v: Cameron, 1981, 3–4). V zadnji polovici 20. stoletja se vse to izrazito kaže v protislovnih političnih trendih. Tako smo hkrati lahko spremljali nastajanje supernacionalnih združenj in organizacij kot tudi (zlasti v poznih 60-ih letih) ustanavljanje vrste miniaturnih držav. Gre za paradoks, da se ravno v času, ko se ljudje najbolj jasno zavedajo vse večje medsebojne odvisnosti, obenem najbolj krepi tudi regionalna zavest znotraj političnih sistemov.

V zvezi s tem postanejo razumljivejše tudi nekatere bolj in manj znane koncepcije in modeli družbenoprostorskega prestrukturiranja. V tem smislu je še vedno aktualna, danes že povsem pozabljena, Sorokinova koncepcija kumulativnih skupnosti ter agregatov, razčlenjenih na funkcionalna združenja ter prehajanja od prvih k drugim v procesu urbanizacije. Ta koncepcija je zelo blizu danes dosti bolj popularnemu »modelu biljardnih krogel« (billiard ball model), na katerega bomo tu še posebej opozorili. Tisto, kar je Sorokin po prvi svetovni vojni proučeval še v okviru ruralne sociologije z vidika odpiranja tradicionalnih, avtarkičnih podeželskih skupnosti, se v določenem smislu in povsem ločeno od prvega ponovi na ravni proučevanja nacionalnih držav in transnacionalnih vezi številnih nevladnih (non-governmental) akterjev. V tem kontekstu pa naj še dodam: čeprav se povečuje število subjektov (skupin, institucij, drugih ljudi), od katerih posameznik postaja odvisen, se hkrati vendarle *zmanjšuje stopnja odvisnosti* od kateregakoli konkretnega subjekta. S tem ko se posameznik pojavlja v presečišču vse večjega števila različnih skupin, se dejansko povečuje njegova avtonomija (gl. tudi: Smith, 1980, 102).

2. Evropa kot skupek biljardnih krogel ali omrežje osamosvojenih subjektov?

Z vidika modela biljardnih krogel bi bila Evropa nekakšen seštevek, skupek posameznih narodov oz. nacionalnih držav, med katerimi prihaja do stikov in interakcij le na površini. Ta model implicira, da ob površinskih stikih in celo občasnih trčenjih ne prihaja do pomembnejših sprememb z vidika notranje strukture vsake države. Ker pa se danes s širjenjem informacijske in komunikacijske tehnologije povečuje medsebojna penetracija, tako da meje sistemov postajajo vse bolj prepustne, model biljardnih krogel izgublja svojo pojasnjevalno moč. Namesto stikov med nediferenciranimi celotami se krepijo in množijo transnacionalne vezi in (medsebojne) odvisnosti med vse večjim številom *osamosvojenih subjektov znotraj* vsake nacionalne države. S tem je nakazan prehod k *modelu mreže*, ki ima torej zelo podobno vlogo kot Sorokinovi »agregati, razčlenjeni na funkcionalna združenja«.

Državocentrične (state-centric) preokupacije – pa bodisi da gre pri tem za avtorje, ki so se omejevali na to raven teritorialno-politične in družbene organiza-

cije, ali za tiste, ki so na to omejenost kritično opozarjali, so močno zasenčile veliko pestrost subjektov in načinov njihovega povezovanja v transnacionalnih in globalnih okvirih. Šele Chadwick Alger (1988 idr.) je s svojimi številnimi raziskavami opozoril na *neposredne zveze* med posameznikom in svetovno družbo. Prav njegovo hkratno poudarjanje problemov v kontekstu svetovne družbe na eni strani ter procesov decentralizacije in aktivne vloge posameznikov in lokalnih skupnosti na drugi strani se najbolj približa naši interpretaciji družbeno-prostorskega razvoja.

V nekoliko drugačni terminologiji pa se na to dogajanje navezuje John Herz (v: H. Lubasz, 1964) s svojim konceptom *države kot »trde lupine«* (hard shell) v odnosu do zunanjega okolja. Država naj bi zagotavljala suverenost in bila varuh meja in teritorialne integritete. Brez nadzora nad njenim teritorijem je ogrožen obstoj države. Obenem pa je država tudi porok ekonomske avtonomije. Vendar pa je novejši razvoj, še zlasti v Zahodni Evropi, pokazal, da so morale države opuščati namero, da bi lahko same zagotavljale fizično varnost, in so tako postale odvisne od štita, ki jim ga nudijo ZDA. Dejansko so države že izgubile bistveni del svoje zaščitne funkcije, podobno kot so na ekonomskem področju, čeprav manj očitno, izgubljale svojo vlogo. V tem smislu se tudi izoblikovanje Evropske skupnosti obravnava kot odziv na vse večjo neustreznost države v kontekstu Zahodne Evrope.

Predstava o državah kot biljardnih krogih je lahko ustrezna, če predstavljajo relativno zaprte sisteme z nizko stopnjo notranje diferenciacije. To je tedaj, ko prihajajo te države v stik le: a) *na zunanjih robovih* ali pa b) *preko predstavnikov*, ki zastopajo sistem kot celoto. Takšen model pa že močno odstopa od dejanskega stanja v relativno razvitih zahodnoevropskih državah.

Na podlagi razlage (političnega) razvoja, ki sta jo predstavila Almond in Powell (1966), bi morali upoštevati, da z razvojem prihaja do vse večje

- strukturne diferenciacije
- večje avtonomije subsystemov in
- kulturne sekularizacije.

Čeprav gre pri tem za enostranskost (saj avtorja te spremembe ne pogojujeta z vzporednim procesom povezovanja, integracije), nas vendarle že takšna razlaga opozarja, da z razvojem prihaja do sprememb v tem, kdo sploh je glavni akter družbenega in političnega dogajanja. »... Na ravni relativno nediferenciranih političnih sistemov ima avtonomija subsystema povsem drugačen pomen kot pa v modernih sistemih. V piramidastih in segmentarnih sistemih podenote niso specializirane sestavine večjih in relativno integriranih celot, temveč so skoraj neodvisni politični sistemi. Tudi fevdalni sistemi, čeprav na višji stopnji diferenciacije in sekularizacije, so le ohlapno povezani skupki relativno neodvisnih patrimonialnih sistemov... V modernih demokratičnih sistemih se avtonomija subsystemov povečuje s strukturno diferenciacijo in sekularizacijo, toda v avtoritarnih sistemih se zmanjšuje« (prav tam, 307).

Ne da bi ju na tem mestu v podrobno razlagali, nam za naš namen zadostuje, da opozorimo predvsem na težnjo k večji notranji členitvi in avtonomiji subsystemov. Že iz tega pa se nakazuje implikacija, da se tudi v povezovanju preko državnih okvirov *množijo vezi različnih avtonomnih subjektov*, ki lahko zaobidejo državno posredništvo. Nacionalna država ne more več obvladovati vse kompleksnosti transnacionalnih povezav. Čim bolj se povečujejo tokovi materialnih dobrin, ljudi, kapitala in informacij, tem manj se uresničuje namera po popolnem *nadzoru* nad vsemi tokovi čez državne meje.

Če naj bi bila *neprepustnost* bistvo tradicionalne suverene države, ki jo je John Herz označil s prisposodobno »*trde lupine*«, je očitno, da nakazani tokovi takšno suvereno državo vse bolj razjedajo. Vse težje lahko najdemo teritorij, ki bi ga obdajala »trda lupina« in uspešno ščitila pred penetracijo od zunaj. Tudi če ne gre za nasilno poseganje v prostor države, ki bi ga lahko označili kot agresijo, je treba upoštevati, da zlasti nova informacijska in komunikacijska tehnologija na široko prehajata čez prostorske ovire in tudi državne meje. V tem smislu sta nekakšna infrastruktura uresničevanja zahtev po »svobodnem pretoku informacij«. Nasproti temu pa so zagovorniki nadzora nad tem pretokom, kar naj bi obenem pomenilo zaščito nacionalne suverenosti. Mednarodna računalniška omrežja, ki omogočajo vse bolj *množične pretoke* podatkov čez državne meje (»transborder data flow«), ter satelitske komunikacije, ki omogočajo (vse bolj značilno tudi) *neposreden sprejem* številnih tujih televizijskih programov, ali pa »daljinsko zaznavanje« (remote sensing) stanja in sprememb na zemeljski površini katere koli države ipd., vse to nam kaže, kako nacionalna država *izgublja zmožnost za nadzor* in s tem suverenost nad svojim teritorijem.

3. Avtonomija in/ali integracija

Procesov (evropske) integracije ne moremo pojasniti, če jih ne povezujemo s spremembami v avtonomiji subjektov, ki se vključujejo v vse širši teritorialni kontekst. Vendar pa takšno stališče ni splošno sprejeto; celo tisti, ki se osredotočajo na to razmerje, se močno razlikujejo v svojih interpretacijah, ne da bi se zavedali protislovnosti in razvojne dinamike, za katero pravzaprav gre. Nasploh pa gre za enostranska pričakovanja: v ospredju so predvsem koristi in pridobitve, ki da jih evropska integracija prinaša v primerjavi s sedanjo fragmentacijo. Pri tem so mišljeni racionalizacija, odpravljanje podvajanja različnih dejavnosti, ekonomija obsega, izpodkopavanje monopolov ipd. Ob tem pa ostaja ob strani vprašanje o »ceni« integracije. Kaj pa pri tem izgubimo? Nacionalno suverenost, avtonomijo, identiteto? Kdo pridobi in kdo izgubi?

3.1 Ničelna vsota in/ali pozitivna vsota?

Razširjene so razlage, da v tem procesu »*nobeden ne izgublja*«; vsakdo bo na boljšem. Jean Monnet je dokazoval, da se nacionalna suverenost zmanjšuje, kadar je ujeta v preživele oblike, tako da jo poizkušajo uveljavljati le v izoliranih »žepih«. »Da bi bila učinkovita v razširjajočem se svetu, jo je treba prenašati v širše sfere, v katerih se bo lahko zlila s suverenostjo drugih, ki so izpostavljeni istim pritiskom. V tem procesu *nobeden ne izgublja: nasprotno, vsi dobivajo novo moč*« (Fontaine, 1988, 31, podčrtal Z. M.)¹ Imamo pa tudi nasprotni ekstrem, npr.

¹ Politična gibanja, ki si prizadevajo za evropsko integracijo – še posebno v državah, ki še niso članice Evropske skupnosti – na splošno vidijo le eno plat medalje. Tako ne vidijo neskladnosti v tem, ko se hkrati zavzemajo za integracijo (Evropa brez meja) in za popolno nacionalno suverenost. Ernest Wistrich kot izraziti pristaš evropskega federalizma dokazuje, da člani skupnosti niso le ohranili svojih nacionalnih navad, tradicije in identitete, temveč so dejansko povečali svoj vpliv zunaj svojih meja. »Z njihovimi glasovanji in rotirajočimi predsedstvi dosežejo, da njihova mnenja štejejo dosti več, kot pa so kadar koli prej, ko so delovali sami zase«. Pri tem dodaja navedbo lorda Cockfielda: »Skupnost ne temelji na izgubi suverenosti, temveč na združevanju suverenosti, na njenem uveljavljanju v skupno dobro, ne pa ločeno – pogosto sebično in v škodo drugih ljudi« (Wistrich, 1989, 13).

v današnji Jugoslaviji, kjer (se zdi, da) *vsakdo* (vsaka republika ali nacionalna skupina) *izgublja*; kar v enem delu države štejejo za izraz naravne pravice do avtonomije in samoodločbe, drugi razlaga(jo) kot grožnjo proti njemu (njim) in/ali integriteti celotnega sistema. Tako je videti, da imamo opravka s čisto »igro ničelne vsote«. Ali pa še »več«, t. j. z nekakšno »negativno vsoto«: *vsakdo* je prepričan, da prispeva več kot drugi in več kot dobiva od sistema. Z drugimi besedami, *vsakdo* je izkoriščen: razviti zaradi velikega bremena v obliki obveznih prispevkov za manj razvita območja; manj razviti zato, ker plačujejo visoko ceno za industrijske proizvode na trgu brez tuje konkurence ipd.

Ob tem se zastavljajo nova vprašanja za nadaljnje raziskovanje: ali imamo tu opravka z razlikami v zaznavah, v interpretaciji, ali z dejansko variabilnostjo v odnosih med avtonomijo in integracijo glede na družbeno-strukturni kontekst v evropskem prostoru?

Z vidika paradigme družbenega razvoja, ki sem jo že predstavil na drugem mestu, se to razmerje spreminja od izključnosti v smeri k vse večji komplementarnosti oziroma vzajemnosti glede na razvojno stopnjo. Kljub takšnem dolgoročnemu spreminjanju vidimo ne le na Balkanu, temveč tudi v Zahodni Evropi, da gre tudi za odnose med deli (nacionalnimi državami) in celoto (Evropsko skupnostjo), ki jih je mogoče razumeti v smislu logike »ničelne vsote«. Ta logika je nekakšna skupna predpostavka tako »konfederalistov« kot tudi »federalistov«. Med njimi je razlika le v tem, kateri rešitvi dajejo prednost. Konfederalisti dajejo prednost nacionalni suverenosti ne glede na omejitve, ki iz tega izhajajo za integracijo. Medsebojno sodelovanje je možno samo na podlagi sporazuma in samo toliko, kolikor ne omejuje suverenosti nacionalnih držav, t. j. moči, ki jim jo daje pravica do veta. Nasprotno pa federalisti sprejemajo določeno prerazdelitev politične moči, s tem ko posamezne države združujejo svojo suverenost v okviru nadnacionalne skupnosti. Pragmatične rešitve pa poizkušajo »premostiti prepad med nacionalno avtonomijo in evropsko federacijo v postopnem procesu. Namesto da bi se morali čez noč odreči vsej svoji suverenosti, se od držav članic pričakuje, da se odrečejo dogmi o njeni nedeljivosti« (Borchardt, 1989, 25).

Ta vprašanja je v širšem kontekstu obravnaval že Robert Dahl (Dahl and Tufte, 1973; Dahl, 1989), pri čemer je poudarjal zgodovinsko težnjo, ki jo vidi v tem, »da manjše teritorialne enote prepuščajo svojo avtonomijo naslednjim večjim enotam kar v nekakšnem zaporedju. Moč in oblast manjših sistemov – vasi, manjših in večjih mest, občin, držav, provinc, regij – de facto in de jure postaneta podrejeni moči in oblasti nacionalne države. V drugi polovici 20. stoletja pa suverenost nacionalne države sama upada, s tem ko se te države začnejo vključevati v nadnacionalne organizacije, kot so OZN, skupni evropski trg, NATO, EFTA in Comecon, in sprejemati obvezujoče omejitve lastne suverenosti... Če se bo ta proces nadaljeval..., se bo v prihodnosti tudi *nacionalna država* preobrazila tako, da bo postala *lokalna oblast*« (Dahl, Tufte, 1973, 129, podčrtal Z. M.).

Čeprav je takšno prikazovanje v opisnem smislu lahko točno, je vendarle tudi enostransko in zavajajoče. Ne upošteva namreč nasprotnih teženj k diferenciaciji večjih teritorialnih enot, decentralizaciji oblasti in individualizaciji vse večjega števila različnih subjektov, kar prihaja do izraza tudi v institucijah Evropske skupnosti. R. Hay (1989, 49) npr. piše: »V skoraj vsaki državi članici se sedaj pojavlja težnja k decentralizaciji in prenašanju odgovornosti s centralne uprave na druga telesa, pogosto na regionalni ravni. Skupnost se mora vključevati v ta splošni proces«.

Tisto, kar nas pri vsem tem moti, je prikrito prisotna logika odnosov »ničelne

vsote« med različnimi ravnmi v smislu, da kolikor več moči *pridobi* širša teritorialna enota, toliko *izgubi* manjša teritorialna enota. Kot smo že nakazali, je dejansko tudi to razmerje spremenljivka, ki jo je treba pojasnjevati glede na stopnjo družbenega razvoja. Dahl ne upošteva učinkov vse večje medsebojne odvisnosti v širšem prostoru, kar vodi do tega, da se povečuje tudi skupni delež vseh prizadetih tako z vidika zelenih kot tudi neželenih posledic družbenih intervencij.

3.2 Avtonomija z ločevanjem (disociacijo)

Koncept disociacije (v angleščini tudi »delinking«) je treba razumeti v kontekstu odnosov med jedrom in periferijo. Pojavil se je kot potencialni odziv svetovne periferije, da bi tako jedru onemogočila prevlado in izkoriščanje. To se lahko nanaša na mednarodno ekonomijo (Senghaas, 1977) ali kulturno avtonomijo v kontekstu globalnih komunikacij (Hamelink, 1983). Lahko pa je tudi zorni kot gledanja na odnose med avtonomijo in integracijo v Evropi.²

Da bi presegla odnose enostranske odvisnosti, naj bi se periferna država odtegnila iz mednarodnih odnosov, ki omejujejo njen samostojni razvoj. Čeprav so disociacijo kot ekstremno avtarkijo v glavnem že zavrnil, je vendarle pred nami še vrsta pomembnih »disociacijskih« ukrepov, ki omogočajo, da se določen teritorialni sistem selektivno in prehodno distancira do zunanjega okolja.³

Nekateri konkretni primeri disociacije so se pojavili v zvezi z integracijskimi procesi v Evropi. Eden zadeva visoko ceno, ki jo je Velika Britanija plačala za to, ker se ni pridružila Evropski skupnosti že na začetku. »Britansko gospodarstvo je s tem, ko je bilo petnajst let izključeno, zaostalo in njegov vpliv na svetovne zadeve je dramatično upadel« (Wistrich, 1989, 17). Ker ni bila pripravljena sprejeti omejitev nacionalne suverenosti, je Britanija uveljavljala zamisel, da bi vzpostavili evropsko območje svobodne trgovine, kar je kasneje privedlo do ustanovitve EFTE (European Free Trade Association). Toda v manj kot petnajstih letih so Britanija, Irska in Danska že postale članice Evropske skupnosti. Tudi v drugih državah so imeli močne pridržke glede omejevanja nacionalne suverenosti in možnega povečanja zunanjih posegov. Kot smo že omenjali na drugem mestu (Mlinar, 1990, A), se je Norveška z referendumom odločila, da ostane zunaj Evropske skupnosti. Danes je postalo le še vprašanje časa, kdaj bo proces integracije absorbiral celotno skupino EFTE kot tudi preostalo območje Vzhodne Evrope.

Takšnega trenda ni mogoče povsem pojasniti, ne da bi upoštevali spremembe, ki se – vsaj navidezno – ne skladajo s splošno shemo. Te so vse bolj vidne v Sovjetski zvezi in v Vzhodni Evropi. Disociacija postaja pravzaprav nekakšen splošen vzorec za uveljavljanje avtonomije, tako kot se to npr. kaže v baltičskih republikah. Tudi Jugoslavija je dosegla višjo stopnjo avtonomije z disociacijo od Informbiroja že 1948. leta. Današnja visoka privrženost k večji avtonomiji (suverenosti) v Sloveniji ali na Hrvaškem se značilno pojavlja kot hkratna disociacija, kar se nakazuje v prehajanju od federacije h konfederaciji ali k odcepitvi od Jugoslavije.

Navedeni primeri niso v nasprotju z ugotovitvijo o omejeni vlogi disociacije, kakor se je pokazala v Zahodni Evropi. Ta omejena vloga se kaže v naslednjem:

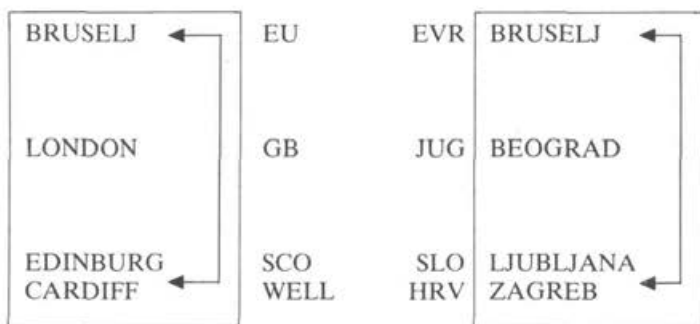
² Za podobno usmeritev gre v prizadevanjih za uveljavljanje regionalne ali lokalne avtonomije, ki se izraža v pojmu »endogeni razvoj« ali »opiranje na lastne moči« (Bassand, 1987).

³ Celso Furtado pa sicer na splošno ugotavlja, da za »skoraj vse periferne države ni več možnosti, da bi ušle gravitacijski sili industrijske civilizacije...« in »če bi sprejeli izolacionizem, to ne bi bila rešitev, strateški cilj naj bi bil čim bolj zmanjšati ceno odvisnosti in razkrivati vsa pota, ki vodijo k medsebojni odvisnosti«.

Prvič, disociacija, celo v ekstremni obliki, kakršna je odcepitev, ni absolutna (do sedaj je bila le Albanija nekakšna izjema). Dostikrat gre za nekakšno reorganizacijo povezav navzven; če so te v eni smeri prekinjene (v odnosu do enega centra), pa se intenzivirajo vezi v drugih smereh.⁴ Drugič, disociacija, kot smo že videli na primerih iz Zahodne Evrope, je omejena tudi glede na čas. Srbska blokada industrijskih izdelkov iz Slovenije je že po nekaj mesecih začela upadati. Nekateri državni ukrepi imajo seveda lahko tudi dolgotrajnejše posledice. Na splošno in vsaj hipotetično pa bi lahko rekli, da čim višja je stopnja razvoja, in še zlasti medsebojne odvisnosti, krajši je verjetni čas določene oblike disociacije. Disociacija Slovencev in Hrvatov v odnosu do Avstro-Ogrske, ki je nastopila 1918. leta, je trajala več kot 70 let. Današnja dinamika družbenih sprememb pa pogojuje dosti bolj prehodno naravo različnih oblik disociacije.

4. Teritorialna (de)hierarhizacija

Protislovne težnje spreminjanja v smeri k večji avtonomiji subnacionalnih enot in obenem k »supranacionalni« integraciji izpodkopavajo že podedovani prostorski red in teritorialno hierarhijo v Evropi. Pri tem je treba upoštevati tako proces polarizacije (bifurkacije) kot tudi medsebojno zблиževanje med individualno (lokalno) avtonomijo in globalno medsebojno povezanostjo.

Tako nekatera navidezno obrobna opažanja lahko dobijo – v okviru naše razvojne paradigme – velik pomen kot tipični pokazatelji ali pojasnjevalni dejavniki družbeno prostorskega prestrukturiranja. Tako je npr. Colin Williams (v: De Marchi in Boileau, 1982, 142) ugotovil, da tako Edinburg kot Cardiff kažeta težnjo, da bi okrepila *neposredne povezave* z Brusljem in se pri tem izognila posredniški vlogi Londona. Tudi pri nas je bila že večkrat izražena zahteva, da se mora Slovenija povezovati z Brusljem (Evropsko skupnostjo) ne preko Beograda, temveč neposredno iz Ljubljane (Rupel, 1990). Če bi sprejemali posredniško vlogo zveznih oblasti, bi to pomenilo sprejemati drugorazredni položaj v evropskem mednarodnem kontekstu. To je še posebej pomembno vprašanje v razmerah, ko gre za »večravenško periferijo« in za »statusno neskladnost« v položaju konkretne teritorialne enote glede na različna merila. Tako ima Slovenija periferni položaj

⁴ Kot je pokazala raziskava Slovensko javno mnenje, prebivalci Slovenije želijo več avtonomije, tudi če to pomeni določeno obliko disociacije (vključno z odcepitvijo) od Jugoslavije; toda hkrati želijo, da pride do intenzivnejše povezave z Zahodno Evropo (Mlinar, 1989).

v odnosu do političnega centra v Jugoslaviji, čeprav je superiorna glede na stopnjo ekonomskega razvoja. Takšna statusna neskladnost je dodatna spodbuda za uveljavljanje sprememb, s katerimi bi presegli – v evropskem kontekstu – položaj dvojne periferije.

Teritorialna dehierarhizacija se torej kaže v težnji, da se »preskočijo« določene (vmesne) ravni teritorialne družbenopolitične organizacije in krepijo neposredne vezi s čim širšim razponom teh ravni. V navedenih primerih gre za bolj neposredno vključevanje posameznih narodov (Slovencev, Hrvatov, Škotov, Valižanov) v Evropo in širši svet. Analogno pa velja tudi za lokalne skupnosti ter razne skupine in posameznike, ki odklanjajo posredništvo na vmesnih ravneh. Zalo značilna je pri tem ugotovitev, da se uveljavljanje človekovih pravic v manj razvitih (in vzhodnoevropskih) državah za kokretnega posameznika končuje na ravni njegove države; v bolj razvitih (zahodnih) državah pa npr. na mednarodnem sodišču (Mlinar, 1989).

Eno najpomembnejših sredstev, ki so na voljo perifernim enotam v njihovem prizadevanju, da bi presegle svoj podrejen položaj v odnosu do centra, je, da intenzivirajo *lateralne (tangencialne) povezave* in vzpostavijo »tangencialno koalicijo«. Evropske države se v tem smislu odzivajo na ameriško in japonsko prevlado (dejansko ali potencialno) in ustvarjajo tangencialne koalicije npr. v gospodarstvu, kulturi ali znanosti. Številne konkretne pobude za sodelovanje med evropskimi državami so odziv na nevarnost zunanje prevlade. V tem smislu in v toliko evropska integracija postane oblika tangencialne koalicije.

Periferne enote v posameznih državah imajo možnost oblikovati tangencialne koalicije tako znotraj držav ali čez državne meje. V drugem primeru npr. tri »periferne« enote, kot so Slovenija, Koroška in Furlanija–Julijska Krajina, intenzivirajo čezmejno sodelovanje in skupno nastopijo z novimi programi, s katerimi obenem sebe postavljajo v središče dogajanja (npr. organizirajo zimske olimpijske igre). Tako si torej same prizadevajo postati »središče« in preseči svoj podrejen položaj.

Njihova perspektiva torej ni avtonomija z izolacijo, temveč avtonomija z integracijo.

5. Sklepna misel

Glede na ateoretično, opisno in fragmentarno naravo večine obravnav problematike integracijskih procesov in družbeno prostorskih sprememb v Evropi, s tem prispevkom nisem hotel dodati »še več istega«. Prizadeval sem si predvsem za to, da bi aktualna vprašanja, ki se spontano porajajo, postavil v kontekst sociološkega in politološkega pojasnjevanja družbenopolitičnega prestrukturiranja tradicionalnih teritorialnih skupnosti. Pri tem sem opozoril na nekatere koncepcije iz več družboslovnih področij, ki so do sedaj ostajale povsem ob strani razprav o evropski integraciji. To je bilo med drugim pogojeno s tem, da so avtorji Evropo obravnavali bolj v konkretnem, fenomenološkem in geografskem smislu (v smislu »area studies«). Šele če presežemo takšno ozkost in – namesto enkratnosti v času in prostoru – poizkušamo konkretno problematiko *prevesti v teoretični jezik*, se nam razkrije bogastvo pomembnih spoznanj splošnejše narave.

Protislovnost razmerij med avtonomijo in integracijo v prostoru zadeva jedro celotne problematike. Pri tem pa smo ugotavljali skoraj nepregledno raznovrstnost njenih različnih pojavnih oblik. Pomen tega prispevka je predvsem v tem, da

poizkuša povečati selektivnost v obravnavi te raznovrstnosti in z usmeritvijo na tisto, kar je pri tem temeljno, povečati obvladljivost kompleksnosti, s katero se spopadamo. V tem smislu smo razgrnili pomembno konceptualizacijo, ki se le primeroma navezuje na izkustveno podlago. Toda če smo s tem nakazali vsaj okvirne vsebinske usmeritve za sistematično empirično raziskovanje in za delovanje v praksi, je bil s tem naš namen že dosežen.

LITERATURA:

- Alger, Chadwick F. (1988), *Effective Participation in World Society: Some Implications of the Columbus Study*, in: Michael Banks (ed.) *Conflict in World Society, A new perspective on international relations*, Brighton, Harvester press
- Borchardt, Klaus-Dieter (1990), *European Unification*, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities
- sDahl, A. Robert (1989), *Democracy and its Critics*, New Haven
- Dahl, A. Robert, Edward Tufte (1973), *Size and Democracy* Stanford, Stanford University Press
- Fontaine, Pascal (1988), *Jean Monnet, A Grand Design for Europe*, Luxembourg, Office for Official Publication of the EC
- Furtado, Celso (1984), *Dependence in a Unified World*, in: R. B. J. Walker (ed.) *Culture, Ideology, and World Order*, Boulder, Westview Press
- Hamelink, Cess (1983), *Cultural Autonomy in Global Communications*, New York: Longman
- Hay, Richard (1989), *The European Commission and the Administration of the Community*, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities
- Herz, John (1964), *Rise and Demise of the Territorial State*, v: *The Development of the Modern State*, ed. by H. Lubasz, New York: Macmillan
- Ionescu, Ghita (Ed.) (1974), *Between Sovereignty and Integration*, New York: John Wiley and Sons
- Mlinar, Zdravko (1986), *Protislovja družbenega razvoja*, Ljubljana, DE
- Mlinar, Zdravko (1989), *Individualna avtonomija in človekove pravice v razvojni perspektivi*, v: »Socializem in demokracija« (zbornik) Ljubljana, FSPN
- Mlinar, Zdravko (1990), *Evropska integracija z vidika teorije prostorsko-družbenega razvoja*, Teorija in praksa, št. 6-7
- Mlinar, Zdravko (1990), *Globalizacija, deterritorijalizacija i kulturni identiteti*, Kulturni radnik, št. 3
- Rousseau, Mark and Raphael Zariski (1987), *Regionalism and Regional Devolution in Comparative Perspective*, New York, Praeger
- Rupel, Dimitrij (1990), v *Evropo prek Beograda ali Ljubljane?* Delo, 13. January, 1990
- Senghaas, Dieter (1977), *Weltwirtschaftsordnung und Entwicklungspolitik: Pladoyer für Dissoziation*, Frankfurt: Suhrkamp
- Smith, Michael Peter (1980), *The City and Social Theory*, Oxford, Basil Blackwell
- Sorokin, Pitirim et al. (eds.) (1930) *Systematic Source Book in Rural Sociology*, Mineapolis, The University of Minnesota
- Straley, Stacia (1984), *A System Approach to European Community Integration: A Teune-Milinar Model*, in: August William Smith (Ed.) *Systems Applications*, Vol. II, Society for General Systems Research, Intersystem Publications
- Taylor, A. J. P. (1956), *Habsburška monarhija, 1809-1918*, Ljubljana, DZS
- Williams, H. Colin, *Ethnic Regionalism in the Celtic Periphery* in: De Marchi Bruna and Anna Maria Boileau (1982) *Boundaries and Minorities in Western Europe*, Milano: Franco Angeli